demos

Jaargang 38
September 2022

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

8

nidi

inhoud

1 De summiere staat van Holland: een volkstelling van 400 jaar geleden
5 Langetermijneffecten van ouderlijk conflict na scheiding
8 Groei en krimp van de potentiële beroepsbevolking

Hendrick Cornelisz. Vroom (1622), Gezicht op Hoorn / Wikimedia Commons

De summiere staat van Holland: een volkstelling van 400 jaar geleden

PETER EKAMPER

In de 19de en een groot deel van de 20ste eeuw waren nationale volkstellingen belangrijke bronnen voor de statistische beschrijving van de bevolking. Voor de eeuwen daarvoor zijn dergelijke bronnen echter veel schaarser en beperkter. Maar in 1622, precies 400 jaar geleden, werd in de toenmalige provincie Holland een van de grotere volkstellingen gehouden. Hoe was het beeld toen en hoe is dat in vier eeuwen veranderd?

Waar we tegenwoordig voor onze bevolkingsstatistieken vertrouwen op het bevolkingsregister werden daar in het verleden vooral volkstellingen voor gebruikt. De eerste landsdekkende volkstelling vond plaats in 1795. Deze telling had betrekking op het toenmalige Nederland ten tijde van de Bataafse Republiek, waarvan Limburg, Zeeuws-Vlaanderen en kleinere delen van Noord-Brabant en Gelderland echter geen deel uitmaakten. Pas vanaf de algemene volkstelling van 1840 omvatten de volkstellingen het huidige grondgebied van Nederland, inclusief het in 1839 opgerichte hertogdom Limburg, de huidige provincie Limburg. Volkstellingen in het Nederland van voor 1795 hadden nooit een algemeen en landsdekkend karakter. Tellingen vonden slechts incidenteel plaats, hoogstens op lokale of regionale schaal, en hadden meestal als primair doel om het aantal belastingplichtigen of het aantal weerbare mannen voor het leger vast te stellen.

Hoofdgeld

Één van de grootschaligste vroegere volkstellingen in ons land vond in oktober 1622 plaats in de toenmalige provincie Holland, het grootste en rijkste gewest van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, ook wel de Noordelijke Nederlanden. De provincie bestond destijds uit ruwweg het huidige Noord- en Zuid-Holland, de voor Holland toentertijd strategisch gelegen nu Friese eilanden Vlieland en Terschelling, en

de tegenwoordig in Noord-Brabant gelegen streken direct ten oosten en zuiden van de Biesbosch zoals het Land van Heusden en Altena.

Het doel van de telling was het vaststellen van "alle personen, soo rijck, arm, oudt als jongh" in alle steden, dorpen en gehuchten van de provincie ten behoeve van een belastingheffing. Na het einde van het Twaalfjarige Bestand, een tijdelijke wapenstilstand van 1609 tot 1621 gedurende de Tachtigjarige Oorlog met Spanje, had de Republiek veel geld nodig voor de verdediging van het land. De financiële toestand was echter kritiek geworden, waardoor de Staten van Holland besloten tot de invoering van een belasting: de heffing van een 'hoofdgeld' in 1622, waarvoor het 'aantal hoofden' oftewel personen moest worden vastgesteld door middel van een volkstelling. Voor de uitvoering van deze telling werd de provincie in 23 'quartieren' (regio's) verdeeld en werd voor elk gebied een verantwoordelijke commissaris benoemd.

Bij dergelijke tellingen is het altijd de vraag hoe betrouwbaar en volledig ze zijn, zeker als het een voorbereiding voor een belastingheffing betreft en het loont als plaats of gebied om te lage aantallen op te geven en voor individuen om niet geteld te worden. De volkstelling van 1622 kan echter toch als in hoge mate betrouwbaar beoordeeld worden. De telling was in de eerste plaats zeer goed en streng georganiseerd. Voor mensen uit de armste klassen – waarvoor ontduiking veel makkelijker was dan voor de hogere sociale groepen – was er bovendien ook geen belang om niet geteld te worden. Bij de heffing werd namelijk rekening gehouden met verschillen in draagkracht gebaseerd op vermogen, inkomen en ook het aantal kinderen: de armsten hoefden de belasting niet te betalen. De uitkomsten van de telling zijn daarnaast bovendien consistent met bijvoorbeeld diverse huizentellingen van enkele jaren later.

Figuur 1. Aantal inwoners volgens de volkstelling van 1622 per plaats (onderscheiden in steden en dorpen) naar regio* in Holland

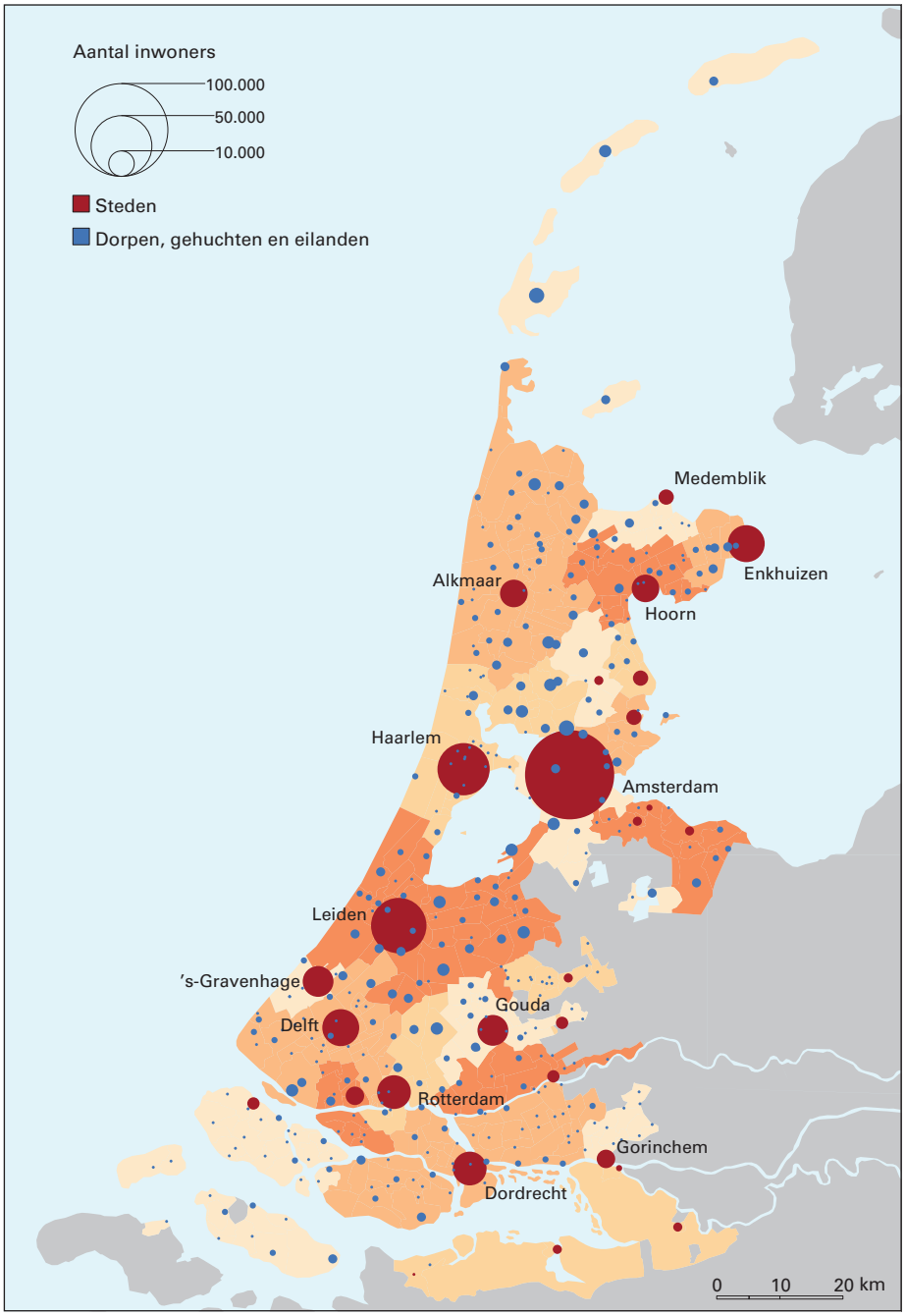

* Grenzen van de volkstellingsregio's en provincie bij benadering.

Bron: Van Dillen (1940), Nationaal Archief en Stadsarchief Amsterdam (eigen bewerking).

Summiere staat

De uitkomsten van de volkstelling van oktober 1622 zijn in juni 1623 gepubliceerd in de *Resolutiën der Gecommitteerde Raden van Holland* in een tabel met de titel "Summiere Staet van alle Hoofden in de Provincie van Hollandt" met inwonersaantallen van in totaal 28 steden en ruim 400 dorpen, gehuchten en eilanden. Hoewel het huidige Brabantse gebied ten oosten en zuiden van de Biesbosch in 1622 tot Holland behoorde, zijn alleen de daar gelegen vestingstadjes Geertruidenberg, Heusden, Klundert en Workum in de volkstelling opgenomen, de dorpen ontbreken. Ook het tot Holland behorende toenmalige eiland Urk is niet in de telling meengenomen. Het dorp Sommelsdijk was destijds een Zeeuwse enclave op het Hollandse Overflakkee en werd niet meegeteld; de dorpen Bommenede en Bloois vormden juist een Hollandse enclave op het Zeeuwse Schouwen en werden wel meegeteld.

Er zijn twee kopieën van de "Summiere Staet van alle Hoofden in de Provincie van Hollandt" bewaard gebleven: één in het Nationaal Archief en één in het Stadsarchief van Amsterdam. De versies zijn niet geheel identiek door hier en daar (over)schrijffouten en inconsistente optellingen. Daarnaast wordt voor enkele gebieden ook het aantal huizen per plaats aangegeven, in beide versies voor de gebieden rond Gouda, Muiden en Purmerend, maar de versie in het Nationaal archief toont dit ook voor het gebied rond Weesp. Beide versies samen maken echter een goed beeld mogelijk.

Het totale aantal getelde inwoners bedroeg 671.675, waarvan meer dan de helft – 377 duizend – woonde in steden en de overige 295 duizend in de dorpen en gehuchten of op de eilanden. De geografische spreiding van de bevolking is in kaart gebracht in figuur 1. Amsterdam is met bijna 105 duizend inwoners verreweg de grootste stad, gevolgd door Leiden met bijna 45 duizend inwoners en Haarlem bijna 40 duizend, samen verantwoordelijk voor de helft van de stedelijke

bevolking. Ook de qua inwonertal soms kleine vestingstadjes, zoals Workum met 663 inwoners en Muiden met 891 inwoners werden destijds als steden meegeteld. Met 56 procent van de inwoners wonende in steden was Holland toen al een van meest verstedelijkte regio's van Europa.

Groei en stagnatie

De uitkomsten van de volkstelling weerspiegelen de economische ontwikkeling van de Noordelijke Nederlanden. Sinds het begin van de 17de eeuw maakte het land een enorme economische bloeiperiode door met een spilfunctie voor de stad Amsterdam. Een groei die zich voort zou zetten in het vervolg van die eeuw. Hoewel de economische neergang al intrad in het laatste kwart van de 17de eeuw, bleef Nederland de (wereld)handel nog beheersen tot in het eerste kwart van de 18de eeuw. Amsterdam telde in 1514 nog maar 11 duizend inwoners, drie duizend minder dan Leiden en qua grootte vergelijkbaar met Haarlem, Delft en Dordrecht. Amsterdam groeide, door de vele binnenlandse en buitenlandse migranten, nog door tot 240 duizend inwoners in 1720. In het vervolg van de 18de eeuw stagneerde de bevolkingsgroei in Holland en Amsterdam. Pas in de 19de eeuw ging de bevolking van Holland weer groeien, hoewel Amsterdam het niveau van 1720 pas rond 1860 weer bereikte (zie figuur 2).

400 jaar later

Vierhonderd jaar na de volkstelling van 1622 is de bevolking van (Noord- en Zuid-) Holland bijna vertienvoudigd naar 6,7 miljoen inwoners en is de bevolking van Amsterdam met ruim 900 duizend inwoners acht en half keer zo groot geworden (zie figuur 2). Er heeft wel een verschuiving in de geografische spreiding van de bevolking plaatsgevonden. Waar de bevolking zich in 1622 vooral concentreerde in Amsterdam, Haarlem en Leiden, wordt in de top drie van 2022 het nog steeds qua inwoners dominante Amsterdam gevolgd door Rotterdam en Den Haag, twee steden die in 1622 nog buiten de top vijf vielen en minder inwoners hadden dan Delft of Enkhuizen (zie de tabel). Hoewel de steden Delft, Dordrecht, Gouda, Haarlem en Hoorn allemaal ruwweg een factor vier à vijf groter zijn geworden is hun relatieve belang duidelijk afgenomen. Dit geldt nog meer voor Leiden dat iets minder dan drie keer zo groot is geworden. Voor Enkhuizen is er zelfs sprake van een daling, daar wonen tegenwoordig ruim 2300 mensen minder dan 400 jaar geleden. In de huidige top tien zien we nu gemeenten als Haarlemmermeer, Zaanstad, Zoetermeer en Alphen aan den Rijn. Het Haarlemmermeer werd pas in 1852 drooggelegd en er lagen 400 jaar eerder niet meer dan een paar kleine dorpjes aan de rand, zoals Nieuwerkerk, Raasdorp, Rijk en Rijkeroord (samen 419 inwoners), die later in de 17de eeuw zelfs verdwenen in het meer. De groei van Haarlemmermeer is, net als van Zoetermeer, vooral tot stand gekomen door het groeikernenbeleid in de tweede helft van de 20ste eeuw. Ook Alphen aan den Rijn en Zaanstad zijn plaatsen waar de grootste groei pas relatief recent plaatsvond, daarbij speelden ook gemeentelijke herindelingen een belangrijke rol (Zaanstad in 1974 en Alphen aan den Rijn in 2014).

Figuur 2. Aantal inwoners in Holland en Amsterdam in de periode 1622-2022

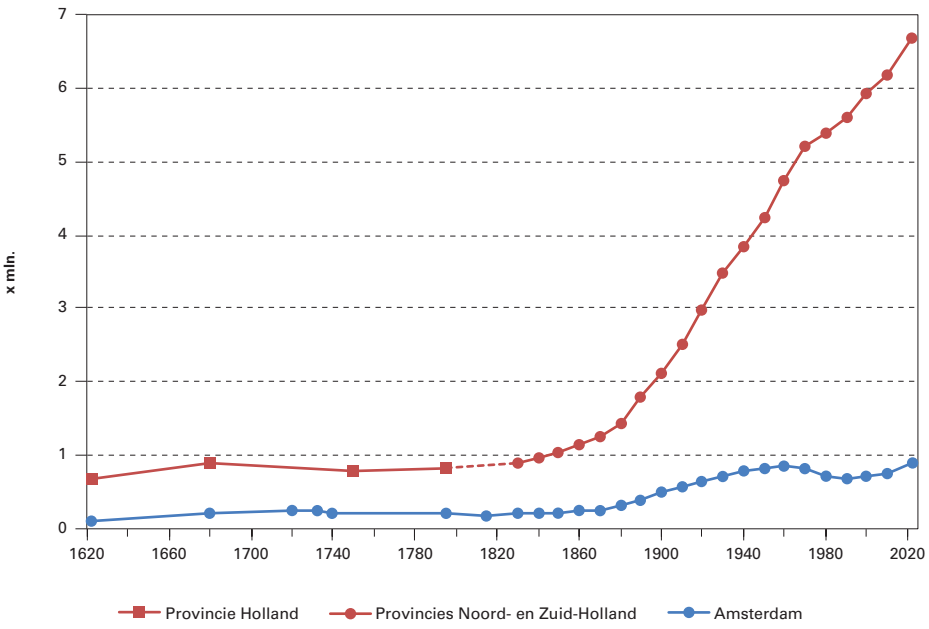

Bron: Volkstellingen 1622 en 1795-1930, Van der Woude (1972) en CBS.

Hoewel de mate van verstedelijking nu zich wat lastig laat vergelijken met toen, doordat we tegenwoordig steden anders definiëren, is het gebied van Noord- en Zuid-Holland nog meer verstedelijkt. Op basis van de huidige definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) van mate van stedelijkheid (op basis van omgevingsadressendichtheid), wonen tegenwoordig 5,3 miljoen inwoners van Noord- en Zuid-Holland (bijna 80 procent) in sterk of zeer sterk stedelijke gemeenten.

Amsterdam

Een interessante aanvulling in de gepubliceerde volkstellingsuitkomsten is dat het aantal inwoners van Amsterdam ook is uitgesplitst in "twintich quartieren" binnen de vestingwallen en nog vier gebieden buiten de stadspoorten. Deze kwartieren of wijken waren gebaseerd op een wijkindeling ten behoeve van de schutterij. De schutterij was verantwoordelijk voor de verdediging van de stad en het bewaren van de orde binnen de stad. Iedere wijk had een eigen kapitein en in de volkstelling worden de wijken aangeduid met de naam van de kapitein. Op basis van een beschrijving van de wijken is het mogelijk de grenzen van de wijken te reconstrueren en met de huidige buurtgrenzen de huidige inwoneraantallen te schatten.

Aelbertus Coenradus (Burgh) bijvoorbeeld, geneesheer, schepen en later ook burgemeester van Amsterdam, was de kapitein van de schutterij van wijk VIII. Zijn wijk werd als volgt beschreven: *"Begint van de hoeck der Hoofd-Brugh, gaet tot op 't hoeckjen van de Keyser-straet op de Nieuwe-marckt, begint weder op de Oude Schans, op 't hoeckje van de Korte Dyck-straet, voort op de Keijser-straet, Conincks-straet, Boom-sloot, weder-zyds Ridder-straet, Joncker-straet, Monckelbaens-graft, de Wael west op, met steegen en straeten, tot de Hooft-brug in cluys"*. Dit is het gebied wat nu de buurten Lastage en Nieuwmarkt zijn. Er woonden volgens de volkstelling 5.757 mensen in zijn wijk.

De top 10 grootste steden in Holland naar aantal inwoners in 1622 en in 2022*

Top 10 in 1622		Aantal inwoners in:	
Nr.	Stad	1622	2022
1	Amsterdam***	104.932	903.399
2	Leiden	44.745	125.074
3	Haarlem	39.455	162.898
4	Delft	22.769	104.572
5	Enkhuizen	20.967	18.620
6	Rotterdam	19.532	655.468
7	Dordrecht	18.270	119.537
8	's-Gravenhage	15.825	553.417
9	Gouda	14.627	74.095
10	Hoorn	14.139	74.298

Top 10 in 2022		Aantal inwoners in:	
Nr.	Gemeente**	2022	1622
1	Amsterdam***	903.399	104.932
2	Rotterdam	655.468	19.532
3	's-Gravenhage	553.417	15.825
4	Haarlem	162.898	39.455
5	Haarlemmermeer	159.336	419
6	Zaanstad/Zaandam	157.166	1.746
7	Zoetermeer	125.767	1.649
8	Leiden	125.074	44.745
9	Dordrecht	119.537	18.270
10	Alphen aan den Rijn	112.926	1.477

Noten: * Aantal inwoners in 2022 is per 1 januari. ** Met CBS-classificatie sterk of zeer sterk stedelijk. *** Amsterdam 2022 is inclusief Weesp dat op 1 maart 2022 werd samengevoegd.

Bron: Van Dillen (1940) en CBS.

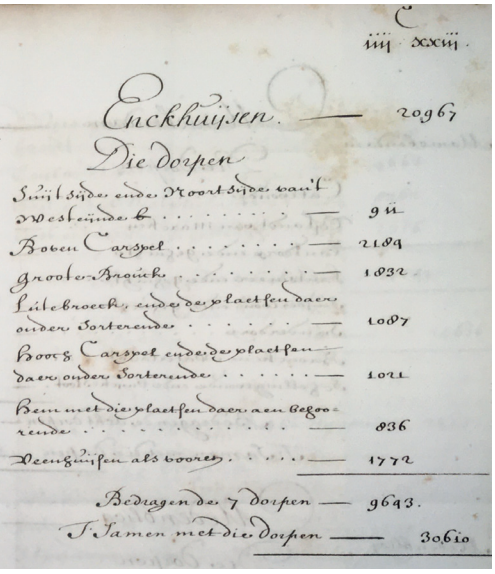
C
iiij xxxiij.

Enckhuijsen — 20967

Die dorpen

Suijd sijde ende Noort sijde van't
Westeinde — 911

Boven Carspel — 2189

Grooter Broeck — 1832

Lijtebroeck, ende de plaetsen daer
onder Sorterende — 1087

Boos Carspel ende de plaetsen
daer onder Sorterende — 1021

Beem met die plaetsen daer aen Begoo-
rende — 936

Neengnijsen als boven — 1772

Bedragen de 7 dorpen — 9643.

T Samen met die dorpen — 30610

Fragment uit de "Summiere Staet van alle Hoofden in de Provincie van Hollandt" / Stadsarchief Amsterdam

Bevolkingsdichtheid

Figuur 3 laat de situatie in Amsterdam per wijk volgens de volkstelling in 1622 zien, gecombineerd met de huidige inwonersaantallen conform de toenmalige grenzen. De totale getelde bevolking van Amsterdam in 1622 was 104.962, waarvan slechts 5.375 mensen buiten de stadspoorten woonden. Amsterdam bevond zich in een fase waarin de stad sterk groeide en fors werd uitgebreid. Na eerdere stadsuitbreidingen in het laatste kwart van de 16de eeuw (de zogenoemde Eerste en Tweede Uitleg), vond in de periode 1613-1625 een nieuwe uitbreiding plaats (de Derde Uitleg) met de aanleg van het gebied tussen de Herengracht en de Prinsengracht en verder naar het westen met de Jordaan. In dit gebied woonden in 1622 al zo'n 35 duizend mensen. Heden ten dage is Amsterdam zowel qua inwoners als ruimte fors groter. Met de uitbreiding met Weesp in maart dit jaar beslaat het grondgebied van de gemeente nu zo'n 190 km², 17 keer zoveel als in 1622. Het overgrote deel van de inwoners (ruim 750 duizend) woont dan ook buiten de toenmalige grenzen. Waar er in 1622 nog bijna 100 duizend mensen binnen de stadspoorten woonden, wonen er nu nog 'maar' 45 duizend mensen in datzelfde gebied van ongeveer drie vierkante kilometer. In 1622 was de bevolkingsdichtheid in het stadscentrum dan ook veel hoger met gemiddeld 32 duizend inwoners per km², met uitschieters naar meer dan 50 duizend per km² in verschillende wijken waaronder wijk VIII van Aelbertus Coenradus. In de destijds dunbevolkte gebieden buiten de stadspoorten wonen nu ruim 110 duizend mensen. De huidige bevolkingsdichtheid is veel lager, gemiddeld bijna 5 duizend per km² in heel Amsterdam, 14 duizend binnen de grenzen van het Amsterdam van 1622, met als dichtstbevolkt gebied daarbinnen de Lastage en Nieuwmarkt (de oude wijk VIII) met 26 duizend, en buiten de oude stadsgrenzen de Fannius Scholtenbuurt in de Staatsliedenbuurt met 35 duizend per km² als dichtstbevolkte buurt van Amsterdam.

Figuur 3. Aantal inwoners in 1622 en 2022 en bevolkingsdichtheid in 1622 per wijk* binnen de grenzen van Amsterdam in 1622

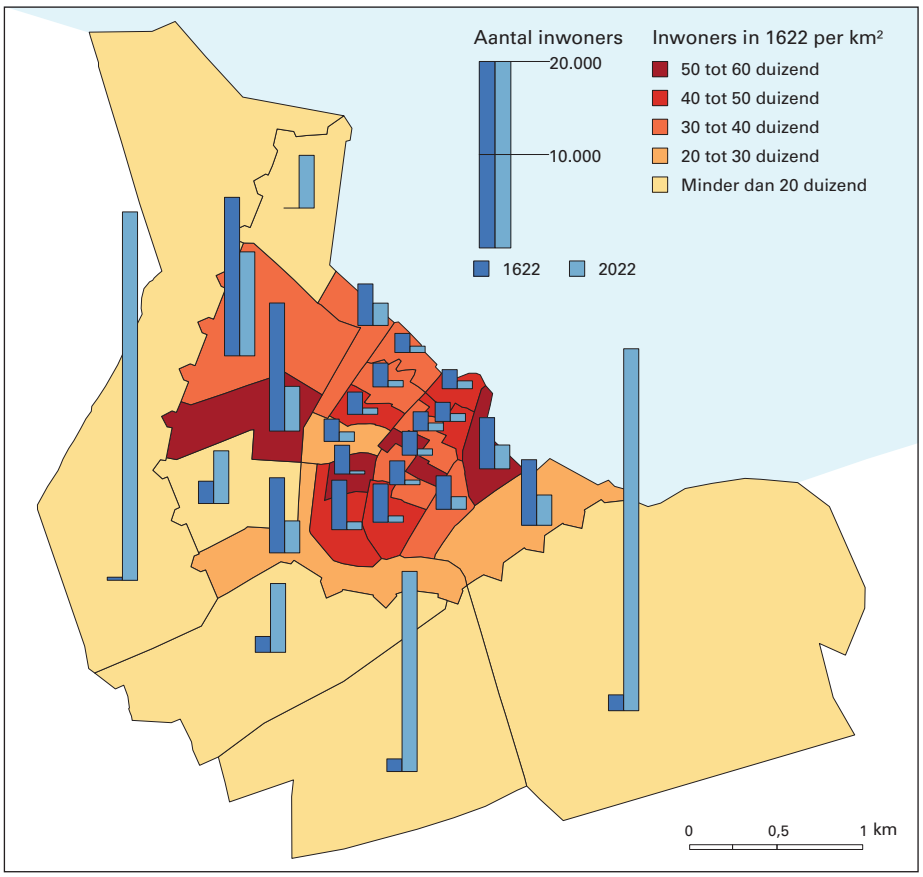

* Wijkgrenzen gereconstrueerd op basis van Jochems (1888).

Bron: Van Dillen (1940), Nationaal Archief, Stadsarchief Amsterdam en CBS (eigen bewerking).

Perspectief

De 400 jaar geleden gehouden volkstelling in de toenmalige provincie Holland geeft een goed beeld van de bevolkingsomvang en spreiding in het veruit grootste gewest van de Noordelijke Nederlanden. Noord- en Zuid-Holland zijn nu nog steeds de provincies met de meeste inwoners; ze huisvesten samen 38 procent van de Nederlandse bevolking. Het zwaartepunt is wel verschoven. Waar Leiden en Haarlem toen de grootste steden waren na Amsterdam, zijn dat nu Rotterdam en Den Haag. Holland was al sterk verstedelijkt en dat is alleen maar toegenomen. Woonde in 1622 al ruim de helft van de Hollandse bevolking in een stad, 400 jaar later woont bijna 80 procent van de bevolking in een stedelijke gemeente. De dominante positie van Amsterdam is gebleven, maar cijfermatige wel iets afgenomen. In 1622 woonde ruim 15,6 procent van de Hollandse bevolking in Amsterdam, in 2022 is dat 13,6 procent. En de toekomst? Volgens de onlangs uitgekomen regionale bevolkingsprognose van het PBL en CBS wonen er in 2050 7,9 miljoen mensen in Noord- en Zuid-Holland (40 procent van de bevolking van Nederland) en neemt het aandeel van Amsterdam daarbinnen met een verwachte 1,2 miljoen inwoners (15%) zelfs weer toe.

Peter Ekamper, NIDI-KNAW / Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: ekamper@nidi.nl

LITERATUUR:

- Dillen, J.G. van (1940), Summiere staat van de in 1622 in de provincie Holland gehouden volkstelling. In: *Economisch-historisch jaarboek*, deel 21, 's-Gravenhage: NEHA, p. 167-189.
- Jochems, J.A. (1888), *Amsterdams oude burgervendels (schutterij)* 1580-1795. Amsterdam: Van Looy.
- Nationaal Archief, 3.01.05 Inventaris van de archieven van Gecommitteerde Raden der Staten van Holland en West-Friesland, 1621-1795; Inventarisnummer 3000, 1621 feb. 6 - 1624 okt. 23.
- Stadsarchief Amsterdam, 5038 Inventaris van het Archief van de Burgemeesters: resoluties van de Staten van Holland en West-Friesland, van Gecommitteerde Raden van het Zuiderkwartier; Inventarisnummer 459, Resoluties van de Gecommitteerde Raden, 1621-1627.
- Woude, A.M. van der (1972), Het Noorder kwartier: Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw. A.A.G. Bijdragen 16. Wageningen: Landbouw-hogeschool.

Langetermijneffecten van ouderlijk conflict na scheiding

JUUL SPAAN

In 2019 becijferde het CBS dat een op de vijf minderjarige kinderen opgroeide met ouders die niet bij elkaar woonden. Hoewel sommige huwelijkse en samenwoonrelaties stranden zonder veel onenigheid tussen de partners, volgt een scheiding meestal op conflict. Vooral de relatie tussen vaders en kinderen lijkt daar onder te lijden.

De kans dat kinderen een ouderlijke scheiding meemaken in hun jeugd is sinds de jaren zeventig toegenomen. Tijdens de eerste echtscheidingsgolf was het gangbaar dat vaders een beperkte rol hadden na de scheiding. De meeste kinderen woonden bij hun moeder en veel kinderen leken het contact met hun vader te verliezen. Later werd dit als onwenselijk gezien en won het co-ouderschap aan terrein, waarbij kinderen min of meer de helft van de tijd bij de moeder en de helft van de tijd bij de vader wonen. Desondanks wonen kinderen in de meeste gevallen nog altijd bij hun moeder. Het is dan ook niet verrassend dat een scheiding grote gevolgen heeft voor de relatie tussen vaders en kinderen. Zo verandert de hoeveelheid en vorm van contact tussen vaders en kinderen enorm in de periode na de scheiding. Eerder onderzoek heeft aangetoond dat dit niet alleen zijn weerslag heeft op de relatie wanneer de kinderen nog jong zijn, maar ook op de lange termijn relatie. Er is echter minder bekend over welke factoren hiervoor zorgen.

In dit artikel onderzoeken we in hoeverre conflicten tussen beide ouders, in de periode voor de scheiding, van invloed zijn op de relatie tussen gescheiden vaders en hun kinderen wanneer deze eenmaal volwassen zijn. Daarnaast bekijken we of de betrokkenheid van vaders na de scheiding en de hoeveelheid persoonlijk contact na scheiding hier achterliggende oorzaken van zijn. We definiëren een scheiding als de beëindiging van een huwelijk of samenwoonrelatie tussen twee partners. Om de betrokkenheid na de scheiding te bepalen, is gemeten hoe vaak vaders bepaalde activiteiten met hun kinderen ondernamen en hoe vaak zij hun kinderen daadwerkelijk zagen. De bevindingen zijn gebaseerd op gegevens van 1.948 Nederlandse volwassenen tussen de 25 en 45 jaar die in 2017 hebben deelgenomen aan het onderzoek *Ouders en Kinderen in Nederland (OKiN*, zie kader). Elk van deze volwassenen werd geboren tussen 1971 en 1991, maakte als kind een scheiding van hun heteroseksuele ouders mee, en woonde na de scheiding bij de moeder. Het gaat dus om de gevolgen van ouderlijke scheidingen die in het verleden plaatsvonden op kinderen die inmiddels volwassen zijn.

De scheidingen die in dit onderzoek centraal staan vonden gemiddeld 25 jaar geleden plaats. Van de relaties die in een scheiding eindigden, wordt ongeveer de helft (49%) als harmonieus beschreven: de kinderen ervoeren weinig conflicten tussen hun ouders. De andere helft was conflictueus, met regelmatig of vaak spanningen tussen de ouders, ouders die niet tegen elkaar praatten of ernstige ruzies. Een deel van de kinderen heeft als volwassene een redelijk goede band heeft met hun vader. Zo beschouwt 37 procent van de kinderen de relatie als hecht of heel hecht. Bijna 40 procent zegt echter geen hechte band te hebben. Ter vergelijking, voor volwassen kinderen wiens ouders tijdens de jeugd bij elkaar waren, beschrijft maar 8 procent de band als niet (zo) hecht en bijna 70 procent de band als hecht of heel hecht.

Foto: Roel Wijnants / Flickr

Veel of weinig conflict tussen ouders

Een mogelijke oorzaak voor de minder hechte relaties tussen gescheiden vaders en volwassen kinderen is de mate van conflict tussen de ouders. Wanneer ouders veel ruzie hebben, zijn de spanningen vaak moeilijk te verbergen voor de kinderen. Zowel bij ruzies tussen ouders die nog bij elkaar zijn als ouders die gescheiden zijn kan er sprake zijn van 'uitstralingseffecten', waarbij ruzie tussen de ouders ook tot minder hechte banden tussen de andere gezinsleden leidt. Kinderen van gescheiden ouders kunnen het gevoel krijgen een kant te moeten kiezen of zijn bang dat ze van de ene ouder niet op de andere ouder mogen lijken. In sommige gevallen zullen kinderen bewust of onbewust afstand nemen van de niet-verzorgen-

Figuur 1. De band tussen vaders en volwassen kinderen die bij hun moeder woonden in hun jeugd, naar mate van conflict tussen ouders

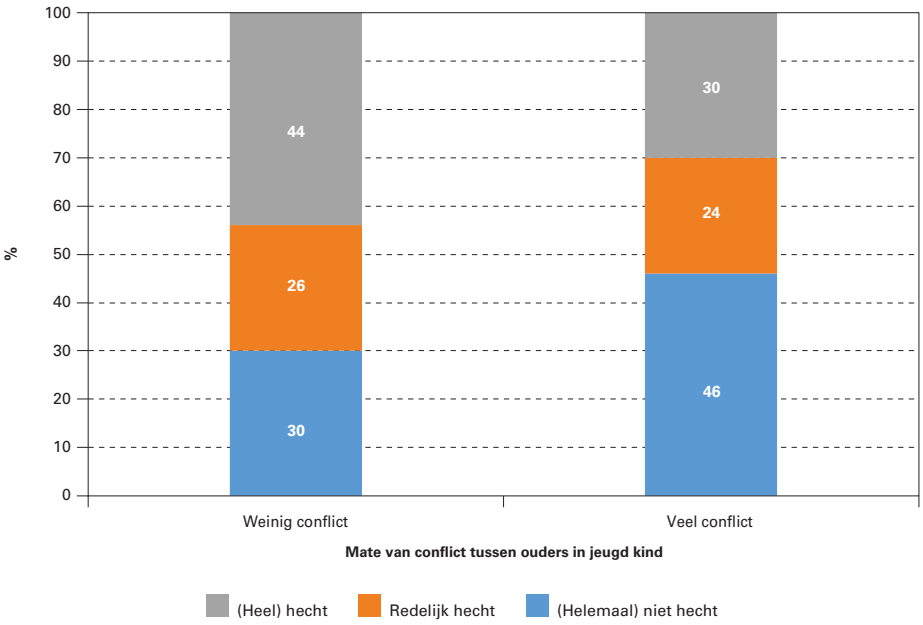

Noot: De vraag die werd gesteld luidde 'Hoe hecht is de band met uw vader op dit moment?' met vijf antwoordmogelijkheden van (1) helemaal niet hecht, tot (5) heel hecht.

Bron: OKiN, 2018. N = 1.948.

de ouder, veelal de vader, om zo aan de verwachting van de andere ouder te voldoen. Als er veel conflict is tussen de ouders, is het dus denkbaar dat dit de band tussen vaders en kinderen schaadt – ook nog wanneer deze kinderen volwassen zijn. Zijn volwassen kinderen wier ouders veel ruzie hadden in hun jeugd minder hecht met hun vader dan kinderen wier ouders op goede voet uit elkaar gegaan zijn? Figuur 1 laat zien dat ouderlijk conflict met een minder hechte vader-kindband gepaard gaat. Onder kinderen die weinig conflict ervoeren, heeft 44 procent een hechte band met de vader en ongeveer 30 procent niet zo'n hechte band. Voor kinderen wier ouders veel ruzie hadden zien we het omgekeerde beeld: van hen heeft 30 procent een hechte band en 46 procent geen hechte band. Het aantal kinderen met een redelijk hechte relatie is in beide groepen nagenoeg gelijk. Veel conflict tussen de ouders voor de scheiding lijkt dus ook de latere vader-kindrelatie in de weg te staan. De duidelijke verschillen tussen de twee groepen – harmonieuze versus conflictueuze scheidingen - laten zien dat de gevolgen van ouderlijk conflict nog lang na de scheiding zichtbaar zijn.

Figuur 2. De mate van betrokkenheid van de vader bij het kind in de periode direct na de scheiding , naar mate van conflict tussen ouders

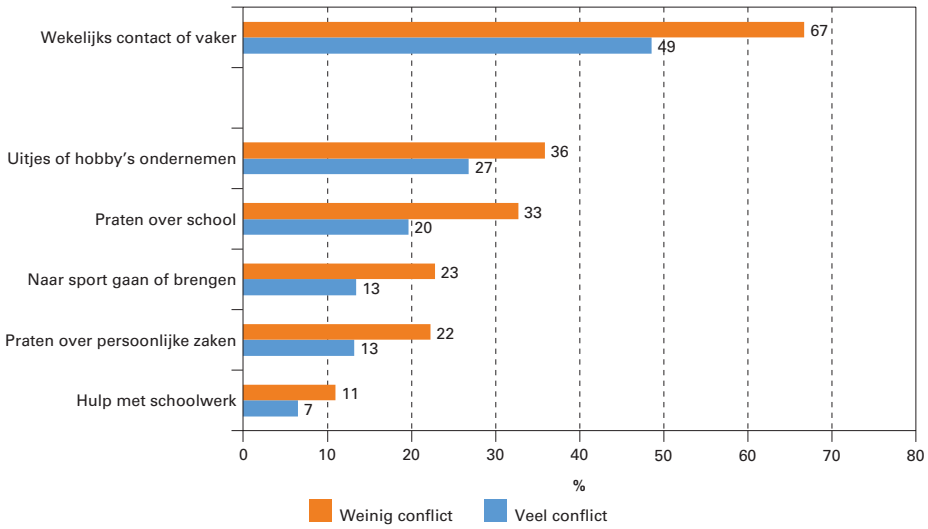

Noot: Respondenten gaven per activiteit aan "Hoe vaak deed uw vader de volgende dingen met u in de periode na de scheiding?" De percentages refereren aan de groep die "vaak" of "heel vaak" antwoordde. Bij wekelijks contact gaat het om persoonlijk/oog-in-oog contact.

Bron: OKiN, 2018. N = 1.948.

Omgang met vaders na de scheiding

Er zijn dus duidelijke aanwijzingen dat veel conflict tussen de ouders tot een minder hechte band tussen vader en kind leidt, ook lang na de scheiding. Hoe komt het dat deze effecten nog zo lang merkbaar zijn? Mogelijk speelt de betrokkenheid van de vader bij de opvoeding van het kind na de scheiding een rol. Volgens sommigen kan betrokkenheid worden gezien als een 'investering' waarvan men later de vruchten plukt. Het is namelijk bekend dat vaders die vaker hun jonge kinderen zien of meer activiteiten met hen ondernemen, later meer steun krijgen en hun kinderen ook vaker blijven zien. Door een scheiding kan het contact tussen vaders en kinderen onder druk komen te staan. Vaak is de (niet-verzorgende) vader afhankelijk van de moeder voor het contact met de kinderen. Voor ouders die goed met elkaar overweg kunnen, hoeft dit geen probleem te zijn, maar wanneer de ouders niet goed door één deur kunnen, is dit problematischer. In zulke gevallen kan conflict het treffen van een goede omgangsregeling belemmeren. Het kan dan voorkomen dat vaders die wel betrokken willen zijn, daar niet de kans voor krijgen of zich terugtrekken.

Figuur 2 laat zien hoe betrokken vaders waren bij verschillende aspecten van de opvoeding. Gemiddeld zag in de periode na de scheiding 57 procent van de kinderen hun vader elke week. Er blijkt echter een groot verschil te zitten tussen de twee groepen met veel of weinig conflict: van de kinderen wier ouders weinig ruzie hadden zag twee derde hun vader wekelijks of vaker. Voor de groep van ouders met veel ruzie was dit slechts de helft. Zij zagen hun vader ongeveer een keer per maand of minder. De betrokkenheid van gescheiden vaders bestond veelal uit uitjes en hobby's en het praten over school; praten over persoonlijke zaken en hulp met huiswerk kwamen minder vaak voor. Ook voor deze vormen van betrokkenheid na de scheiding geldt dat kinderen die meer ouderlijk conflict ervaarden lager scoorden dan kinderen uit harmonieuze scheidingen. Vaders die veel conflicten hadden met hun partner waren na de scheiding dus op alle vlakken minder betrokken bij de opvoeding van hun kinderen.

Betrokken vaders houden de band beter in stand

We hebben laten zien kinderen wier ouders veel ruzie hadden met elkaar, na scheiding een minder sterke band met hun vaders hebben als ze volwassen zijn. Ook hebben we laten zien dat wanneer ouders veel conflict hadden, vaders in de periode na de scheiding minder betrokken waren. Dit roept de vraag op in hoeverre de lagere kwaliteit van de vader-kindrelatie bij veel ouderlijk conflict wordt veroorzaakt doordat deze vaders na de scheiding minder bij de opvoeding werden betrokken. Met andere woorden, ontwikkelden

vaders die veel ruzie met hun partner hadden een minder hechte band met hun kinderen doordat ze direct na de scheiding buitenspel kwamen te staan? Om die vraag te beantwoorden, is er onderzocht wat er met het verband tussen ouderlijk conflict en hechtheid gebeurt als we ook kijken naar hoe betrokken vaders waren in de periode na de scheiding. Daaruit blijkt dat vaders die toch betrokken bleven, later hechtere banden met hun volwassen kinderen hadden. Datzelfde geldt voor vaders die hun kinderen vaker zagen. Dit duidt erop dat de betrokkenheid van de vader een verklaring kan bieden voor de gevolgen van conflict tussen de ouders op de lange-termijn-vader-kindrelatie.

De gevolgen van ouderlijk conflict voor de vader-kindrelatie zijn inderdaad minder negatief wanneer we controleren voor betrokkenheid en persoonlijk contact. Maar hoeveel minder? Figuur 3 laat zien welk deel van het negatieve effect van ouderlijk conflict verklaard wordt door betrokkenheid en persoonlijk contact na de scheiding. De afgenomen betrokkenheid van de vader met de kinderen meteen na de scheiding speelt de hoofdrol. Wanneer dit wordt meegenomen in de analyse verdwijnt 50 procent van het negatieve effect van de conflictueuze relatie. Daarnaast wordt 10 procent verklaard door de afgenomen hoeveelheid persoonlijk contact tussen vader en kind. Toch blijft een aanzienlijk deel van het effect van conflict overeind, namelijk 38 procent. Dit betekent dat een hogere mate van conflict eigenlijk altijd een schadelijke uitwerking heeft op de ontwikkeling van de band tussen vader en kind na scheiding.

Conclusie

Dit onderzoek toont aan dat de band tussen vaders en volwassen kinderen onder druk komt te staan na een scheiding, zeker wanneer de ouders meer ruzie hadden. Kinderen wier ouders meer ruzie hadden zijn veel minder hecht met hun vader dan kinderen wier ouders weinig ruzie hadden. Deze laatste groep lijkt dan ook iets meer op kinderen van ouders die samen bleven in hun jeugd, al blijft het verschil groot. Dat de hoeveelheid conflict tussen ouders tot verschillen leidt komt gedeeltelijk doordat vaders die niet goed met hun partner overweg konden, na de scheiding minder betrokken waren of minder betrokken werden bij de opvoeding van hun kinderen. Vaders die ondanks een conflictueuze relatie met hun partner bij hun kinderen betrokken bleven, hadden later betere banden met hun volwassen kinderen. Alhoewel we met deze analyses geen verbanden tussen oorzaak en gevolg kunnen aantonen, lijkt het er dus op dat sommige negatieve gevolgen van conflict rondom de scheiding voorkomen kunnen worden wanneer vaders in staat worden gesteld en ervoor kiezen om meer bij de opvoeding betrokken te zijn. Toch is het niet in alle gevallen wenselijk om dit te doen, bijvoorbeeld bij ouders die erg slecht met elkaar overweg kunnen. Ook langdurig aanhoudende spanningen komen het kind immers niet ten goede. Tegenwoordig is er daarom meer oog voor de manier waarop gescheiden ouders bij het kind betrokken worden, zodat het belang van het kind voorop gesteld wordt. Het is daarbij van belang dat men het contact tussen vaders, moeders en kinderen direct na de scheiding goed regelt, aangezien de gevolgen nog lang doorwerken. In dit geval heelt tijd niet alle wonden, dus is het belangrijk om er bewust van te zijn dat tijdelijke oplossingen blijvende gevolgen hebben.

Juul Spaan, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: spaan@nidi.nl

ONDERZOEK 'OUDERS EN KINDEREN IN NEDERLAND'

Het Ouders en Kinderen in Nederland (OKiN) onderzoek is een samenwerking tussen het Centraal Bureau voor de Statistiek en de Universiteit van Amsterdam. De survey werd verspreid onder personen geboren tussen 1971 en 1999 (kinderen) en hun (stief)ouders, geselecteerd uit de Basisregistratie Personen. De vragenlijst werd in het voorjaar van 2017 verspreid en werd door 6.485 volwassen kinderen (62% respons) en 9.325 van hun (stief) ouders (38% respons) ingevuld. Voor de gepresenteerde analyses zijn alleen de data gebruikt van kinderen waarvan de ouders waren gescheiden en die daarna bij hun moeder woonden. Op het moment van deelname waren deze volwassen kinderen tussen de 25 en 46 jaar oud. De mate van conflict tussen ouders is opgebouwd uit de antwoorden op drie vragen: 'Kunt u aangeven hoe vaak de volgende dingen voorkwamen tussen uw biologische ouders voor de scheiding? (1) er waren spanningen en/of conflicten tussen uw ouders, (2) uw ouders wilden een tijd niet met elkaar praten, en (3) er waren ernstige ruzies tussen uw ouders, met antwoorden van (1) nooit, tot (4) vaak. Met uitzondering van de vraag over de huidige band tussen vaders en kinderen hebben de gegevens het karakter van een terugblik door de ogen van het kind. Dit onderzoek is onderdeel van een groter project over familiecomplexiteit en gesubsidieerd door de European Research Council binnen het Horizon 2020 programma [ERC Grant Agreement No. 669334].

Figuur 3. Effect van ouderlijk conflict op de hechtheid tussen vaders en volwassen kinderen verklaart door de betrokkenheid van de vader en hoeveelheid persoonlijk contact vader-kind in de jeugd.

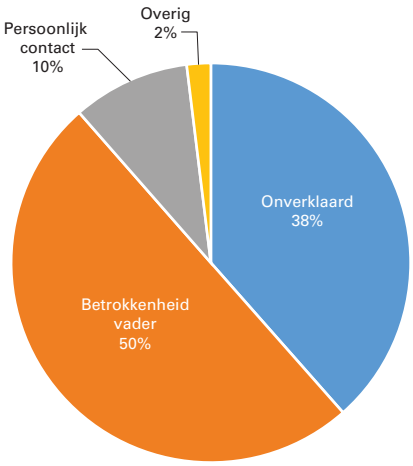

Noot: Zie Spaan, Van Gaalen & Kalmijn (2022) voor de methode van berekening. N = 801.

LITERATUUR:

- Spaan, J., R. van Gaalen en M. Kalmijn (2022), Disentangling the long-term effects of divorce circumstances on the father-child closeness in adulthood: A mediation analysis. *European Journal of Population*, te verschijnen.

Groei en krimp van de potentiële beroepsbevolking

Op de huidige arbeidsmarkt heerst krapte. In de toekomst voorzien het PBL en het CBS groei in de Randstad en de steden daarbuiten voor de bevolking in de werkzame leeftijden, maar voor de periferie vooral krimp.

In het tweede kwartaal van 2022 heeft de krapte op de arbeidsmarkt een record gebroken: volgens het CBS stonden er 143 vacatures tegenover elke 100 werklozen. Volgens experts zal de grote krapte op de arbeidsmarkt voorlopig aanhouden. Welke ontwikkelingen tekenen zich af op de lange termijn? Een van de kanalen waarlangs de arbeidsmarktkrapte kan afnemen is de groei van het arbeidsaanbod. Een indicatie voor het arbeidsaanbod in de komende jaren is de omvang van de potentiële beroepsbevolking: het totaal aantal inwoners van 20 jaar tot de AOW-gerechtigde leeftijd. Tussen 2000 en 2015 bestond deze groep uit een vrij stabiel aantal van circa 10 miljoen mensen. Hierna is deze gegroeid tot bijna 10,6 miljoen mensen begin 2021. Rekening houdend met de opschuivende AOW-leeftijd neemt deze groep volgens de recente regionale bevolkings- en huishoudensprognose van het PBL/CBS de komende jaren naar verwachting verder toe tot ruim 10,9 miljoen in 2025. Daarna, als de AOW-leeftijd minder snel opschuift, blijft de omvang van deze groep enige tijd vrij stabiel. In 2035 telt de potentiële beroepsbevolking dan bijna 11 miljoen mensen. Deze verwachtingen kunnen veranderen als de wetgeving rondom de AOW-leeftijd of de prognose van de levensverwachting wijzigen.

Volgens de PBL/CBS-prognose is de potentiële beroepsbevolking in 2035 dus zo'n 400 duizend mensen groter dan in 2021. Bij het maken van de prognose is naast geboorte- en sterftecijfers ook rekening gehouden met buitenlandse migratie en binnenlands verhuisgedrag. Groei wordt in de meeste gemeenten in de Randstad verwacht, maar ook daarbuiten zijn er plaatsen waar de potentiële beroepsbevolking toeneemt. Voorbeelden zijn de stedenband in Noord-Brabant, vooral in en om Eindhoven, en de gebieden rondom Groningen en Enschede. De regio's waar groei van de potentiële beroepsbevolking is voorzien, zijn de regio's waar jongeren naartoe gaan, vanwege opleidingsmogelijkheden of banen, en die aantrekkelijk zijn voor buitenlandse (kennis)migranten. Vanwege de jongere inwoners is het aantal geboorten daar ook groter, waardoor ook op termijn de instroom van nieuwe 20-jarigen de uitstroom van mensen op AOW-leeftijd overtreft.

Tussen 2021 en 2035 zal de bevolking in de werkzame leeftijden echter niet overal groeien. Naar verwachting krimpt de potentiële beroepsbevolking in een aantal gebieden langs de oostgrens van het land, vooral in het noorden en zuiden. In deze regio's is er vaak nog geen sprake van een daling van het totaal aantal inwoners, maar wel een dalend aantal inwoners in de werkzame leeftijd. Deze regio's zijn doorgaans sterker vergrijsd, dus er wonen naar verhouding veel inwoners die de AOW-gerechtigde leeftijd hebben bereikt. Jonge mensen trekken er doorgaans weg voor studie of werk en er komen minder mensen bij door bijvoorbeeld buitenlandse migratie. Een hogere arbeidsparticipatie, langer doorwerken na de AOW-gerechtigde leeftijd of meer uren maken door de officiële beroepsbevolking lijkt dan nog enige soelaas te kunnen bieden.

Groei en krimp van potentiële beroepsbevolking tussen 2021 en 2035 per gemeente

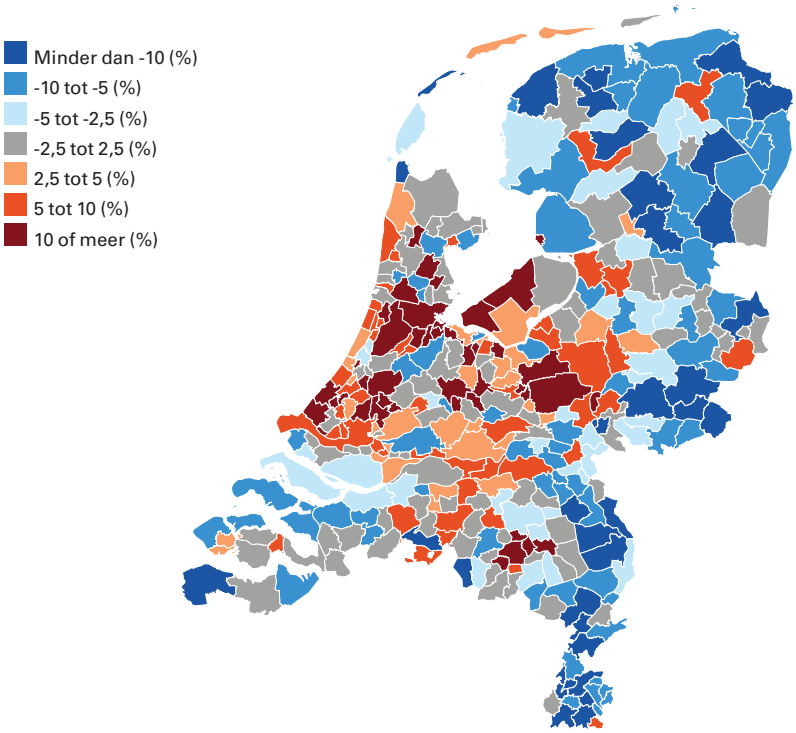

Bron: PBL/CBS.

Lenny Stoeldraijer, Centraal Bureau voor de Statistiek, e-mail: l.stoeldraijer@cbs.nl

LITERATUUR:

- PBL/CBS (2022), *Regionale bevolkings- en huishoudensprognose 2022-2050: Steden en randgemeenten groeien verder.* Den Haag: PBL/CBS.

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.
De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen.
Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).

Redactie: Harry van Dalen, hoofdredacteur; Peter Ekamper, (web)redacteur; Bram Hogendoorn, redacteur; Nico van Nimwegen, redacteur; Juul Spaan, redacteur

Adres: NIDI/DEMOS, Postbus 11650, 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon: (070) 356 52 00
E-mail: demos@nidi.nl
Internet: https://nidi.nl/demos
Abonnementen: gratis

Druk: Koninklijke Van der Most
Opmaak: www.up-score.nl